

Van wieg tot graf: natale dispersie en het te korte leven van een vrouwelijke Wespendif *Pernis apivorus*

Rob G. Bijlsma

Op 12 september 2014 werd er een doos aan de deur gebracht door Rieks Eding, voormalig Staatsbosbeheermedewerker. In de doos een dode Buizerd *Buteo buteo*, gevonden door Ger Klein en Bob Kosterman in de buurt van de Hoekenbrink in Boswachterij Smilde. De vogel was daar in de dekking van een grove den aan de rand van een heideveld gevonden, wat duidt op predatie door Havik *Accipiter gentilis*. Doos geopend, en wat schetst mijn verbazing: een Wespendif! Sterker nog, een volwassen vrouwtje met rechts een aluminium 11 mm ring (VT 6141297). Direct gaat er een lampje branden: had ik niet in 2013 een cameraval geplaatst bij een nest in de buurt van Alberta, Boswachterij Smilde, waarvan de foto's een rechts geringd vrouwtje lieten zien (en die in De Takkeling heeft gefigureerd als zorgzame moeder, zie pagina 13 van jaargang 22)? En was dat vrouwtje ook niet fraai bruin geblokt op de onderzijde met fijn gestreepte bruine keel? Het zal niet waar wezen...

Snel computer aan en gebladerd door de foto's die ik toen maakte (of beter gezegd: de camera, want ik hoefde de camera alleen maar te plaatsen om later duizenden foto's van het kaartje af te halen). En jawel: dezelfde vogel (vergelijk Foto 1 met Foto 2, en Foto 3 met Foto 4). Geen twijfel mogelijk. Direct in een ander bestand gebladerd om te zien of dat ringnummer ergens mee correspondeerde, want dat het geen vogel van mijzelf kon zijn, bleek al uit de ring aan de réchterpoot; ik ring nestjongen links. Plop, daar dook het ringnummer op. De vogel bleek te zijn geringd door Valentijn van Bergen en René Riem Vis in Katlijk, ZO-Friesland, op 29 juli 2009 als oudste op een nest met twee jongen. Blijkens de achtergrondgegevens was het ouderpaar op 23 mei met de eileg begonnen. De jongen waren bij twee metingen telkens in goede conditie; de oudste - met een donker verenkleed - woog 870 gram op 22 juli en 909 gram op 29 juli. Op en onder het nest werden bij vier controles tussen 29 juli en 24 augustus veel wespenraten en brokjes van raten gevonden, vooral van Duitse wesp *Vespula germanica* en Gewone wesp *V. vulgaris*. De opgroei-omstandigheden van deze jongen waren uitmuntend. Van het volwassen vrouwtje kon worden vastgesteld dat ze dezelfde was als die er in 2008 had gezeten; van de man was de identiteit onbekend (gegevens: Valentijn van Bergen & René Riem Vis).

Door een combinatie van factoren is van het dode vrouwtje meer bekend dan normaliter het geval is wanneer een geringde vogel wordt gevonden. Vaak moet je het doen met een ringplek en een sterfplek. Als de vogel niet als nestjong is geringd, weet je zelfs over de levensduur weinig meer dan een minimumleeftijd. In dit geval is echter de geboortedatum bekend (met een kleine marge, want bepaald aan de hand van de vleugellengte op levensdag 25), en wel 27 juni 2009. In de tweede plaats is de sterfte-

datum óók redelijk goed bekend, zij het met een iets ruimere marge omdat de vogel al 7-9 dagen dood was, namelijk ongeveer 4 september 2014 (vinddatum 12 september). De vogel is dus ruim vijf jaar oud geworden. In de derde plaats kan met deze vondst de natale dispersie in kaart worden gebracht, ofwel de verplaatsing tussen geboorteplaats en plaats waar voor het eerst wordt gebroed. Dat laatste onder de aanname dat ze in 2013 voor het eerst broedde. En zo niet, dat ze zich niet noemenswaardig heeft verplaatst als het voor de tweede keer was. De kans dat Wespendienven al in hun tweede jaar broeden (in dit geval zou dat 2011 zijn geweest), lijkt klein; in Wales was de vroegste leeftijd waarop voor het eerst werd gebroed het derde levensjaar, bewezen aan de hand van twee gekleurde mannetjes (Roberts 2011). De natale dispersie van vrouw 6141297 in Boswachterij Smilde bedraagt 35 km. Dat ligt binnen de spreiding die Roberts (2011) in Wales vond: 16, 16, 22, 100 en 160 km.

Op grond van mijn boomtopwaarnemingen betwijfel ik of vrouw 6141297 in 2012 ook al gebroed heeft. Van de paren met nesten had geen van de vrouwen de combinatie van bruine borst en zwaar geblokte flanken. Onder de niet-broedende vogels noteerde ik wel een geblokte vrouw (waarnemingen op 26 juli en 5 augustus 2012), die misschien betrekking heeft gehad op onderhavige vogel. Ik vermoed daarom dat ze in 2013 haar eerste broedpoging deed. De late start van de eileg in dat jaar, namelijk 11 juni, kan daar mede een aanwijzing voor zijn (jonge vrouwen gaan meestal later van start dan ervaren vrouwen, al moet gezegd dat een ander vrouwtje, dat ook al broedend was vastgesteld in 2011 en 2012, in 2013 nóg later met de eileg begon dan vrouwtje 6141297, namelijk op 16 juni). Zeker is in ieder geval dat ze twee eieren legde, die beide uitkwamen maar uiteindelijk resulteerden in één uitvliegend jong (zie onderschrift Foto 1 in Bijlsma 2014). De totale reproductie van dit vrouwtje in haar korte leven was dus waarschijnlijk maar één jong. Gezien de toch al geringe reproductie van deze soort, die met de jaren beroerder is geworden vanwege de hoge predatiedruk door Haviken *Accipiter gentilis* en Boommarters *Martes martes*, en de betrekkelijk lage overlevingskansen in het eerste levensjaar (gemiddeld 63%, Bijlsma et al. 2012), is dat ontoereikend om de stand op peil te houden.

Wat op populatieniveau een nóg grotere invloed heeft dan geringe reproductie, is vroegtijdige sterfte van volwassen vogels. Immers, als nestjongen het loodje leggen, kunnen de ouders het jaar daarop een nieuwe broedpoging wagen. Als je maar lang genoeg leeft, en Wespendienven kunnen lang leven (meer dan 20 jaar, Bijlsma et al. 2012), is verlies van jongen niet zo bezwaarlijk. Maar als een oudervogel dood gaat, is de kans op reproductie direct nul. Als dat op betrekkelijk jonge leeftijd gebeurt, kan het zijn dat er überhaupt geen jongen worden grootgebracht. Vandaar ook dat afschot in het voorjaar op Malta en vergelijkbare plekken in het Middellandse Zeegebied slecht nieuws is; dat afschot treft immers uitsluitend adulte Wespendienven, ofwel de vogels die voor nageslacht zorgen (de jonge Wespendienven blijven het eerste jaar in Afrika; Strandberg et al. 2012).

Foto 1. Volwassen vrouwtje, in haar vierde levensjaar, schermt haar jongen af tegen de zon, Boswachterij Smilde, 22 juli 2013 (Foto: Rob Bijlsma). Let op de bruine borst met fijne streping langs de schacht van de borstveren, en de zwaar geblokte flanken; vergelijk met Foto 2. *Adult female Honey-buzzard protects her chicks against the sun, Forestry of Smilde, 22 July 2013. Notice finely streaked breast feathers and heavily blotched underparts, and compare with Photo 2.*

Foto 2. Adult vrouwtje wespindief dood, Hoekenbrink, Boswachterij Smilde, 12 september 2014 (Foto: Rob Bijlsma). Exact dezelfde kleurstelling als de vogel in 2013, met dezelfde fijne streping op de borst, zwaar geblokte flanken en rechts geringd (vergelijk met Foto 1). *Adult female Honey-buzzard recovered dead in Forestry of Smilde, 12 September 2014. Compare with Photo 1.*

Foto 3. Hetzelfde vrouwtje op 22 juli 2013, aan de rugzijde, let op staartbandering en vergelijk met Foto 4. *Posterior view of the same female, with typical tail banding; compare with Photo 4.*

Foto 4. Dezelfde vrouw op 12 september 2014, ditmaal gefotografeerd aan de bovenzijde; vergelijk de staartbandering met die in Foto 3. *Posterior view of dead female, compare with Photo 3.*

Het dode vrouwtje past in een trend die al langere tijd geleden is ingezet (in Drenthe en op Veluwe, maar recent waarschijnlijk op meerdere plaatsen in het land), namelijk van een toenemende predatiedruk op Wespendienven (oud én jong; Bijlsma 2004). Dat is er sindsdien voor de Wespendif niet beter op geworden; de bossen van Nederland zijn een gevaarlijke leefomgeving geworden (Bijlsma 2014a). Hoe gevaarlijk bleek wel in 2014 in Boswachterij Smilde: daar vond ik op 17 juni een vers dood mannetje onder zijn nest (twee koude eieren), geslagen door een Havik, een geplukte volwassen vrouw onder haar nest op 25 augustus (een koud ei, resten van een tweede ei; ook geslagen door een Havik), en dan – bij toeval, door derden - het onderhavige, vijfjarige vrouwtje. Let wel: dat zijn alleen de vogels die zijn gevonden! In Boswachterij Smilde noch Landgoed Berkenheuvel vlogen in 2014 jonge Wespendienven uit (tegen 1 jong in 2013).

Een analyse van ringgegevens liet zien dat bij de huidige reproductie en overleving de stand van Wespendienven moet afnemen. Dat is precies wat er gebeurt, niet alleen in Nederland maar in grote delen van West- en Noord-Europa (Bijlsma *et al.* 2012). De crux van die afname zit hem in de – verhoudingsgewijs – geringe overleving van volwassen vogels: maar 80-82% per jaar, tegen 91% bij een eerdere analyse van Zweedse vogels (Tjernberg & Rytman 1994). De huidige Europese Wespendif sterft te jong. Ik vermoed dat de recente bevindingen van hoge sterfte in het broedgebied de zaken verder hebben verslechterd. In dat opzicht is het extra wrang dat broedgebieden groot-schalig over de kop gaan. Hoewel de Wespendif een beschermde soort is waarop allerlei extra wettelijke bepalingen van toepassing zijn, wordt zijn leefomgeving in de praktijk verwoest door habitatfragmentatie. In Nederland wordt dat verkocht onder de gotspe “vergroting van de biodiversiteit”, in Afrika – waar ze nog geen communicatiedeskundigen kennen - onder de noemer van “doortastend ondernemerschap” en “pakken wat je pakken kan” (Bijlsma 2012). In beide gevallen zijn versnipperde bossen het resultaat, en trekt de Wespendif aan het kortste eind.

Over de gevolgen van fragmentatie van bossen (en andere habitats) op het leven van bosbewoners is veel geschreven. Hoewel de resultaten niet altijd eenduidig zijn, en niet alle onderzoek even goed, is de communis opinio – let wel: niet op basis van leuterkoek maar gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek - dat het weinig goeds voorspelt. Het verhoogt het predatierisico, vermeerdert stress, verkort de levensduur van nesten en bomen met nestholtes, resulteert in hogere kosten van levensonderhoud en verlaagt het broedsucces (bijvoorbeeld Stephens *et al.* 2003, Suorsa *et al.* 2003, Storck *et al.* 2005, Lohmus 2006, Hinsley 2008, Edworthy & Martin 2013). De achtteloosheid waarmee de huidige bosbeheerders en natuurbeschermers aan deze bevindingen voorbijlopen, is ten hemelschreiend. Zelfs in boreale bossen, waar bosbouw van een andere orde is dan het marginale gepruts in Nederland (Nabuurs *et al.* 2007),

7 Daarbij is de zomerkap sec niet de crux, zij het niet minder schandalig. Nee, het is veeleer de versnippering van bestaande bossen, waardoor een ecologische val ontstaat en het predatierisico sterk toeneemt.

is men zich bewust van wat bosbouwkundige ingrepen betekenen voor broedvogels, en probeert men aan de hand van wetenschappelijk onderzoek te komen tot een betere bescherming van de bosbewoners (Lohmus 2006, Santangeli *et al.* 2012). Ook daar gaat het vaak mis, al was het maar omdat bosboeren gemiddeld genomen meer compassie hebben met geld dan met vogeltjes. Maar dat er in het rijke Nederland, waar bosbouw van geen betekenis is en alleen maar geld kost, zó nietsontziend met bossen en hun bewoners wordt omgegaan, is tamelijk stuitend. Want laten we vooral niet denken dat alle praat over ‘biodiversiteit’ en ‘zorgvuldig bosbeheer’ in de praktijk ook maar iets voorstelt. Het is de luchtftietserij van mensen die geen benul hebben van wat er zich in bossen afspeelt. En die het vertikken om kennis te nemen van lokale kennis en van wetenschappelijk onderzoek. Wat een verschil met onze Europese en Noord-Amerikaanse burens, die van alles uit de kast trekken om de schade zoveel mogelijk te beperken (Stephens *et al.* 2003, Björklund *et al.* 2013, Halme *et al.* 2013, Santangeli *et al.* 2013, Burgas *et al.* 2014, Jiménez-Franco *et al.* 2014).

Dank

Gelukkig hadden Ger Klein en Bob Kosterman de tegenwoordigheid van geest om de dode vogel mee te nemen naar Rieks Eding, die haar vervolgens bij mij afleverde. Hoewel we tegenwoordig het overgrote deel van de informatie van geringde en geloggerde Wespindieven zelf verzamelen, blijven toevalsvondsten door het publiek van eminent belang. Valentijn van Bergen en René Riem Vis konden op 22 juli 2009, toen ze de geur van jonge Wespindieven opsnoeven, niet bevroeden dat één van die vogels 35 km verderop als broedvogel zou opduiken én haar Waterloo zou vinden.

Summary

Bijlsma R.G. 2014. From cradle to grave: natal dispersal and premature death of a female Honey-buzzard *Pernis apivorus*. De Takkeling 22: 200-207.

On 12 september 2014 a (rather) freshly dead adult female Honey-buzzard was found in the Forestry of Smilde, northern Netherlands. This bird had been ringed as a 25 days-old chick on a nest in SE-Friesland, some 35 km to the west of its place of death (presumably killed by Goshawk *Accipiter gentilis*). The previous year, this bird had been photographed at the nest with a wildlife camera, 2.5 km away in the Forestry of Smilde. Comparison of its plumage as a breeding bird in 2013 (when the ring could not be read) and the bird found dead in 2014 showed unequivocally that the same female was involved. This bird was the only Honey-buzzard (out of 5 pairs) that successfully raised one chick (starting with two) in the Forestry of Smilde in 2013. Moreover, based on plumage descriptions of Honey-buzzards during intensive observations from tree tops in July and August 2012 the female might already have been present in that year as a non-breeding bird. Therefore, the bird probably settled in this forestry in

8 Er zijn uitzonderingen, maar dat worden er minder en minder. Ik ben nog nooit een bosbeheerder tegengekomen die de wetenschappelijke literatuur over (bos)ecologie bijhoudt.

2012, bred successfully in 2013, failed (to breed) in 2014 and was depredated in early September 2014. The natal dispersal of this female amounted to 35 km, and the bird remained faithful to her breeding territory (for two successive years).

Intraguild predation in Drenthe has distinctly increased in the past two decades. In 2014, for example, two other adult Honey-buzzards were found depredated, i.e. an adult male underneath its nest (with 2 eggs) on 17 June, and an adult female underneath another nest on 25 August (2 eggs). In a forested area of some 45 km², no Honey-buzzard chicks were raised in 2014, and only 1 chick in 2013. Depredation of chicks and adults has become a significant factor in the breeding success of Honey-buzzards in The Netherlands, where the population has been in decline for some time. Intraguild predation has become particularly important after the food supply of Goshawks had crashed (leading to a decline in Goshawk numbers but also to greater diet diversity of Goshawks with a higher proportion of raptors and owls), an increase in Pine Marten *Martes martes* density and woodland fragmentation following a change in forest management.

Foto 5. Plukrest van volwassen vrouwtje Wespendif onder haar nest in Boswachterij Smilde, 26 juli 2014 (Foto: Rob Bijlsma). Deze vogel was waarschijnlijk door een Havik van het nest gepleurd. In het nest lagen een koud ei en resten van een tweede – vermoedelijk net uitgekomen - ei. Het mannetje van dit paar was een geloggerde vogel, wiens vliegbewegingen de positie van dit nieuwbouwnest hadden verklapt (maar zelfs toen lukte het me niet om het nest op te sporen zonder de hulp van Willem van Manen, nog bedankt Willem; het geeft aan dat opsporen van nesten van Wespendifieven bijzonder lastig kan zijn, of – als alternatieve verklaring – dat je het kunstje ook kunt verleren). *Pluck of adult female Honey-buzzard, underneath its nest in the Forestry of Smilde, 26 July 2014, one of three such depredation cases by Goshawks in the Forestry of Smilde in 2014.*

Literatuur

- Barrientos R. & Arroyo B. 2014. Nesting habitat selection of Mediterranean raptors in managed pinewoods: searching for common patterns to derive conservation recommendations. *Bird Conserv. Intern.* 24: 138-151.
- Bijlsma R.G. 2004. Wat is het predatierisico van Wespendienven *Pernis apivorus* in de Nederlandse bossen bij een afnemend voedselaanbod voor Haviken *Accipiter gentilis*? *De Takkeling* 12: 185-197.
- Bijlsma R.G. 2012. Afrika. In: *Mijn Roofvogels: 7-16*. Atlas, Amsterdam & Antwerpen.
- Bijlsma R.G. 2014. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2013. *De Takkeling* 22: 4-54.
- Bijlsma R.G. 2014a. Ornithology from the tree tops. *Ardea* 102: 3-4.
- Bijlsma R.G., Vermeulen M., Klok C. & Hemerik L. 2012. Demography of European Honey Buzzards *Pernis apivorus*. *Ardea* 100: 163-177.
- Björklund H., Valkama J., Saurola P. & Laaksonen T. 2013. Evaluation of artificial nests as a conservation tool for three forest-dwelling raptors. *Anim. Conserv.* 16: 546-555.
- Burgas D., Byholm P. & Parkkima T. 2014. Raptors as surrogates of biodiversity along a landscape gradient. *J. Appl. Ecol.* 51: 786-794.
- Edworthy A.B. & Martin K. 2013. Persistence of tree cavities used by cavity-nesting vertebrates declines in harvested forests. *J. Wildl. Manage.* 77: 770-776.
- Halme P. et al. 2013. Challenges of ecological restoration: Lessons from forests in northern Europe. *Biol. Conserv.* 167: 248-256.
- Hinsley S.A. et al. 2008. Effects of structural and functional habitat gaps on breeding woodland birds: working harder for less. *Landscape Ecol.* 23: 615-626.
- Jiménez-Franco M.V., Martínez J. & Calvo J.F. 2014. Lifespan analyses of forest raptor nests: patterns of creation, persistence, and reuse. *PLoS One* 9(4), e93628.
- Lohmus A. 2005. Are timber harvesting and conservation of nest sites of forest-dwelling raptors always mutually exclusive? *Anim. Conserv.* 8: 443-450.
- Nabuurs G.J., Pussinen A., van Brusselen J. & Schelhaas M. 2007. Future harvesting pressure on European forests. *European Journal of Forest Research* 126: 391-400.
- Roberts S. 2011. Honey Buzzards in Wales 2011. *Boda Wennol* 2011: 12-13.
- Rutz C. & Bijlsma R.G. 2006. Food-limitation in a generalist predator. *Proc. R. Soc. Lond. B* 273: 2069-2076.
- Santangeli A., Lehtoranta H. & Laaksonen T. 2012. Successful voluntary conservation of raptor nests under intensive forestry pressure in a boreal landscape. *Anim. Conserv.* 15: 571-578.
- Stephens S.E., Koons D.N., Rotella J.J. & Willey D.W. 2003. Effects of habitat fragmentation on avian nesting success: a review of the evidence at multiple spatial scales. *Biol. Conserv.* 115: 101-110.
- Storch I., Woitke E. & Krieger S. 2005. Landscape-scale edge effect in predation risk in forest-farmland mosaics of central Europe. *Landscape Ecol.* 20: 927-940.
- Strandberg R., Hake M., Klaassen R.H.G. & Alerstam T. 2012. Movements of immature European Honey Buzzards *Pernis apivorus* in tropical Africa. *Ardea* 100: 157-162.
- Suorsa P. et al. 2003. Forest management is associated with physiological stress in an old-growth forest passerine. *Proc. R. Soc., Lond. B* 270: 963-969.
- Tjernberg M. & Rytman H. 1994. Survival and population development of the Honey Buzzard *Pernis apivorus* in Sweden. *Ornis Svecica* 4: 133-139.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl